

1996 – פרשת הרימון (אל"ם מוני חורב)

מאת: סגן ליחי מכלוף, תובע צבאי בפרקליטות אזור יהודה ושומרון, התביעה הצבאית

בפברואר 1996 נהרג סמ"ר ינאי שושן ז"ל במהלך הכנה לפעילות מבצעית. אל"ם מוני חורב, מפקד החטיבה בה שירת סמ"ר שושן, הועמד לדין בגין גרימת מותו ברשלנות של החייל. החלטת הפצ"ר, תא"ל אורי שוהם, להעמיד את אל"ם חורב לדין, עוררה דיון ציבורי רחב ומשמעותי שנערך באותן שנים אודות אחריות מפקדים כלפי פקודיהם. במקביל לכך, בעקבות ההחלטה למנות את חורב למפקד בית הספר לקצינים, הוגשה עתירה לבג"ץ, על-ידי בני משפחתו של החייל המנוח לכך שיבוטל מינויו של חורב לתפקיד החשוב.

רקע עובדתי

בראשית שנות התשעים התרחשו בצה"ל מספר תאונות אימונים ותאונות מבצעיות שגבו חיי אדם; פרשות אלו עוררו שיח ער בציבור, ובוררו בהליכים משפטיים מורכבים. אחת הסוגיות המרכזיות שנדונו באותה עת נגעה לאחריות המשפטית של מפקדים בצה"ל, שנמצאו בדרג פיקודי בכיר והתרחשויות שהובילו לתאונות האימונים ולתאונות המבצעיות.

ביום 14 לפברואר 1996, התרחשה תאונה קשה, אשר גבתה את חייו של סמ"ר ינאי שושן ז"ל. סמ"ר שושן, לוחם בחטיבת "גבעתי" ובוגר קורס מ"כים וקורס סמלים קרביים, פיקד והדריך מחזור טירונות של חיילי "גבעתי", עד שפנה מעולם ההדרכה אל העולם המבצעי. כארבעה חודשים לפני מועד שחרורו מצה"ל, נבחר סמ"ר שושן, יחד עם חיילים מצטיינים נוספים, לצאת לפעילות מבצעית בלבנון. הפיקוד המבצעי על הפעילות היה בידי החטיבה המרחבית, ולא בידי החטיבה הסדירה ("האורגנית") אליה השתייך סמ"ר שושן, חטיבת "גבעתי". במהלך ההכנה לפעילות, התנדב סמ"ר שושן להדגים בפני שאר המשתתפים, במסגרת "אימון פרט יבש" - אימון פעולה של חייל יחיד, ללא שימוש באש חיה.

במהלך ההדגמה, אשר כללה זחילה, נצרת רימון-יד אשר הונח באפודו של סמ"ר שושן ניתקה ממקומה. ככל הנראה, טבעת הנצרה נלכדה ונמשכה, שעה שהרימון הונח באפוד כשמנגנונו מופנה כלפי מעלה, וכאשר טבעת הנצרה שלו משוחררת מתבק הבטיחות. הדבר גרם לפיצוץ הרימון, ולמותו של סמ"ר שושן במקום האירוע.

סמ"ר ינאי שושן ז"ל
(התמונה – מתוך אתר יזכור; קישור)

ההליכים המשפטיים

בעקבות האירוע נפתחה חקירת מצ"ח. מצ"ח חקרה את כל שרשרת הפיקוד, החל מהמפקדים הזוטרים ועד למפקד חטיבת "גבעתי", אל"ם מוני חורב. בראיון עיתונאי שפורסם בשנת 2001, טען אל"ם חורב, כי לא חשב שהאחריות הפלילית לאירוע עלולה להתגלגל עד לפתחו.

בתום החקירה החליט הפרקליט הצבאי הראשי דאז, תא"ל אורי שוהם, לימים שופט בית-המשפט העליון, להעמיד חמישה קצינים לדין בעבירת גרימת מוות ברשלנות: מפקד המחלקה, מפקד הפלוגה, סגן מפקד הגדוד, מפקד הגדוד ומפקד החטיבה, אל"ם חורב. באותה עת, שהה אל"ם חורב בתקופת לימודים בארצות-הברית, במכללה הלאומית לביטחון של צבא ארה"ב.

התביעה יחסה לחורב אחריות בשל שני מחדלים עיקריים: הוא לא הכיר את הוראות הבטיחות הנוגעות לרימונים, והוא לא הניע בחטיבה תהליכי הטמעה של הוראות הבטיחות הנוגעות לרימונים. זאת, חרף העובדה שהחיילים בחטיבת "גבעתי" נשאו עימם רימונים בעלייה לתעסוקה בלבנון (2 רימונים לכל חייל), ולמרות שזמן קצר לפני התפוצצות הרימון באפודו של סמ"ר שושן ז"ל, התרחשה בחטיבה תאונת אימונים קודמת. באותה תאונה קודמת הופעל רימון עשן אצל חייל אחר בחטיבה; הרימון קלח באפודו לאחר שגם הוא הוחזק באפוד החייל כשמנגנונו מופנה כלפי מעלה, בניגוד להוראות הבטיחות.

לאל"ם חורב נערך שימוע בפני הפצ"ר, אורי שוהם, נגד ההחלטה בדבר הגשת כתב אישום. אולם, טענותיו נדחו והוחלט להגיש כתב האישום. אל"ם חורב פנה אל היועץ המשפטי לממשלה דאז, מיכאל בן יאיר, על מנת שיוורה לפצ"ר לבטל את כתב האישום. היועץ המשפטי לממשלה אישר את החלטתו של הפצ"ר, והחליט להשאיר את כתב האישום על כנו, ולאפשר להליך המשפטי להתנהל.

כחודש לאחר קבלת ההחלטה בדבר העמדתו לדין, מונה אל"ם חורב לשמש מפקד בית-הספר לקצינים של צה"ל, תפקיד בעל חשיבות רבה בצה"ל, מבחינה פיקודית וערכית. אל"ם חורב שב לארץ והחל במילוי תפקיד זה. ימים ספורים לאחר שהחל במילוי התפקיד, עתרה משפחתו של סמ"ר שושן ז"ל לבג"ץ (בג"ץ 4537/96), לביטול המינוי.

לפיכך, התנהלו בו-זמנית שני הליכים משפטיים הנוגעים לפרשה: העמדת הקצינים לדין בבית הדין הצבאי המיוחד, ועתירת משפחתו של סמ"ר שושן לבטל את מינויו של אל"ם חורב למפקד בית-הספר לקצינים.

בסופו של יום, עתירת משפחת המנוח נדחתה. בג"ץ פסק כי הגם שיש שיקולים לכאן ולכאן, ואכן יש צורך בבחירת מפקד שאין ספק לגבי הדוגמה האישית שיוכל ללמד את לפקודיו, הרי שהחלטתו של הרמטכ"ל שלא להשעות או לבטל את מינויו של אל"ם מוני חורב, מצויה במתחם הסבירות.

ההליך המשפטי הפלילי, שהתנהל בבית הדין הצבאי המיוחד, היה מורכב, בשל העובדה שהתעוררו בו שאלות משפטיות תקדימיות בעניין אחריות מפקדים; ובשל העובדה שבאותן שנים היה שינוי בדין הפלילי הכללי בישראל ובעולם המושגים הנוגעים לאחריות הפלילית לגרימת מוות ברשלנות. לפיכך, הוחלט באופן חריג שבדין ישבו שלושה שופטים משפטנים, ולא משפטן לצד שני שופטי צד, כפי שנהוג בבתי הדין הצבאיים. בראש ההרכב ישב אל"ם עודד מודריק, לצד אל"ם (במילואים) מרדכי קרמניצר ואל"ם (במילואים) גלעד שר. הסניגוריה הצבאית ייצגה את אל"ם חורב, כאשר מטעמו הופיעו עורכי הדין אלי זוהר, עמית קריספין ורז אייזן.

בסופו של ההליך המשפטי, אשר ארך כשנתיים, זוכה אל"ם מוני חורב מהאישום בגרימת מוות ברשלנות. בית-הדין הצבאי סבר שהגם שהמפקדים לקו בחוסר מודעות להוראות הבטיחות, והגם שיש הכרח במאמץ מרוכז ומקיף לבחינת תחומי האחריות ולפיזור הערפל סביב סוגיית הבטיחות בטיפול ברימונים, הרי שלא הוכחה אשמתו של אל"ם חורב.

נקבע שסדרי העדיפויות של המח"ט חורב באימון החטיבתי, שלא כללו עיסוק ברימונים, היו סבירים, ואף אם היה מדובר בסיכון מסוים – הרי שהיה מדובר בסיכון סביר.

ביחס לתאונה הקודמת בה השתחררה ניצרתו של רימון עשן, הגיע בית הדין למסקנה שאין היקש ישיר וברור בין רימוני עשן לרימוני רסס, בשל הבדלים בין המקרים ובין סוגי הרימונים.

יותר מכך, בית הדין ציין כי גם אם חורב היה נמצא רשולן בקביעת הוראות בטיחות בקשר לרימונים, הרי שלא היה ראוי לייחס לו את התוצאה הקטלנית, של מותו של סמ"ר שושן, משום שהחייל הוא שהוציא את הניצרה מחבק הבטיחות של הרימון. לדעת בית הדין, המדובר היה בפעולת הסתכנות אוטונומית של החייל, שהייתה בגדר נטילת סיכון מודעת ועצמאית מצידו, שלא ניתן היה לצפות שתיעשה: "ככלל פעולה אוטונומית של גורם

מתערב הפועל מתוך מודעות מלאה לסיכון אינה בתחום הציפייה הסבירה".

אל"ם מוני חורב המשיך בכהונתו כמפקד בית-הספר לקצינים, ואף קודם בהמשך לדרגת תא"ל כששימש מפקד אוגדה 560. בסיום כהונתו בתפקיד מפקד אוגדה 560, פרש אל"ם חורב משירותו הצבאי.

רחבת המסדרים של בית הספר לקצינים, בה"ד 1

חשיבות הפרשה

פרשת מוני חורב מהווה אבן דרך בשאלת אחריות מפקדים בכירים.

בית הדין הצבאי המיוחד דן בשאלות מורכבות הנוגעות לאחריות של מפקד בכיר לנעשה במהלך אימון בו משתתפים מפקדים בדרג זוטור ממנו. בית הדין קבע כי אין להטיל אחריות גורפת על מפקד חטיבה, ואין לדרוש ממנו להיות מעורב בכל פעילות של חטיבתו ולפקח פיקוח צמוד על ביצוע פעולות המפקדים.

דבר למשפחה השכולה

עם סיום מסכת הראיות במשפט ולאחר צפיה והאזנה קשובה בכל מהלכיו, ביקש האב השכול מר שושן לומר דברים באוזניו. התרנו את הדבר. בדברים נרגשים שיצאו מלבו ונכנסו ללב כל שומע, השמיע מר שושן את כאבו העצום על אובדן בנו. הוא הדגיש את הטרגדיה שבקטיעת שירת חייו של עלם צעיר שכל עתידו היה לפניו שדרכו צלחה בשרותו הקרבי הקשה והמסוכן ואשר נפל ומת בתאונה מיותרת. אלא שלבד מכך הציג מר שושן לפנינו טיעון ולפיו "אם צריך לשים דגש על עובדה חשובה שמפקדים כושלים שהוגש נגדם כתב אישום יעמדו לדין ואם הם חייבים העונש שיקבלו חייב להרתיע מפקדים אחרים למען יראו וייראו". בכך הוא רואה חשיבות גדולה אשר תמנע תופעה של התנכרות מפקדים לאחריותם לבטחון חייליהם ולבריחה מאחריות גם לאחר מעשה.

אי אפשר שלא להסכים עם מר שושן בדבר הצורך להציב את ההקפדה על כללי בטיחות לשם שמירת חי החיילים בראש סולם העדיפות של מפקדים וכי התרשלות בקשר לכך צריכה לתגובה מתאימה. שאם לא כן לא יוסר החשש שלא הופקו כהלכה לקחי כל אסון. לא כאן המקום לדון ולברר אפשרויות שונות ומישוריים שונים של תגובה שיכולים להנות הולמים בנסיבות שונות.

כמוכן אין ניחומים על דאבדין ולא נוכל להשכיח את יגונו של אב שכול מלבו. אך את זאת יש להשיב ולומר לו. תכליתו של המשפט הזה היתה לברר אם רובצת אשמה פלילית לפתחו של המח"ט, אלי"מ חורב. משמצאנו שאין הדבר כן, שוב אין מקום לענישה מרתיעה, גם אם עונש מרתיע נחוץ מאד לשם העמדת הרבים על אזהרה. וכבר נאמר:

הטלת אחריות בפלילים על אדם בגין תוצאה שלא יכול היה לחזותה היא פגיעה בכבוד האדם. הטלת אחריות בפלילים על אדם נטול אשמה, למען יראו וייראו היא פגיעה בכבוד האדם, משום שמתייחסים אל בן אנוש כאל כלי או חפץ, הופכים אותו לאמצעי להשגת מטרה שהיא מעבר לו.⁶¹

דבר בית-הדין הצבאי המיוחד להוריו של סמ"ר שושני ז"ל

מדוע בחרתי בנושא?

לפני זמן לא רב הוסמכתי כקצין בקורס הקצינים הצה"לי בבית הספר לקצינים. במהלך הקורס התוודעתי לדמות הערכית שמייצג מפקד בית-הספר לקצינים, אשר מגדל ומחנך את קציני העתיד.

לימוד הפרשה וההליכים המשפטיים לגביה, בדגש על הקונפליקט שנוצר בקשר לאחריותו של חורב לתאונה, והדילמה שעמדה בפני הרמטכ"ל דאז, רא"ל אמנון ליפקין-שחק, ובפני רשויות האכיפה בצה"ל, חידדו בעבורי את היקפם ומורכבותם של השיקולים, אותם יש לשקול בבואנו לדון בשאלה, מה היקף אחריותו של מפקד לנעשה תחת פיקודו. עוד מחדדת הפרשה את השיקולים שיש לשקול בעת מינויו של מפקד בכלל, ובפרט, בעת מינויו של מפקד במסגרות הדרכתיות והכשרתיות דוגמת בית הספר לקצינים.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- מ/2/96 א התובע הצבאי הראשי נ' אל"ם מוני חורב ;
- בג"צ 4537/96 מסעוד שושן נ' הרמטכ"ל פ"ד (4) 416 ;
- עמיר רפפורט "באתי נכוויתי וזוכיתי" ידיעות אחרונות - 7 ימים 27 באפריל 2001.